

**ХРАНОНИМЫ ЯК МАРКЁРЫ-ІДЭНТЫФІКАТАРЫ
НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫХ РЭАЛІЙ
У ПАЭТАНІМІКОНЕ МІКОЛЫ МЯТЛІЦКАГА**

В. Р. Слівец,

кандыдат філалагічных навук, начальнік навукова-даследчага сектара
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна,

г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь

E-mail: olgaslivets@mail.ru

У артыкуле на матэрыяле паэтанімікона Міколы Мятліцкага разглядаюцца функцыі і спецыфіка выкарыстання хранонімаў як назваў свят народнага календара беларусаў, акрэсліваецца роля гэтых адзінак намінацыі ў адлюстраванні нацыянальна-культурных рэалій, народных традыцый і ўяўленняў жыхароў палескага рэгіёна.

Ключавыя словы: мастацкі кантэкст, народны календар, паэтонім, паэтанімікон, хранонім.

**CHRONONYMS AS MARKERS-IDENTIFIERS OF NATIONAL-
CULTURAL REALITIES IN THE PAETONYMICON OF MYKOLA
MYATLITSKY**

V. R. Slivets

The article deals with the poetonymicon of Mikola Myatlitsky, the author reveals the functions and usage peculiarities of chrononyms as names of holidays in the folk calendar of Belarusians, and outlines the role of such nominatiois in reflecting national and cultural realities, folk traditions, and ideas of the Polesie region inhabitants.

Keywords: artistic context, folk calendar, paetonym, paetonymicon, chrononym.

Уводзіны. Паводле вызначэння фалькларыстаў і этнографіаў, “народны календар – адна з першасных форм духоўнага жыцця чалавека, звязаная з яго памяццю і свядомасцю, сістэма сталых ці рухомых свят, прысвяткаў, абрадаў, гульняў, звычаяў, што замацаваны ў быцце і фальклоры праз спалучэнне

язычніцкіх і хрысціянскіх кампанентаў; <...> утрымлівае традыцыйныя феналагічныя, метэаралагічныя, аграрнамічныя, астранамічныя, астралагічныя і іншыя каляндарныя веды, атрыманыя пераважна эмпірычным шляхам” [1, с. 21]. Спецыфіка беларускага народнага календара заключаецца ў тым, што ён адлюстроўвае вынікі сінтэзу працэсаў фалькларызацыі і хрысціянізацыі, якія і прывялі да ўтварэння народных свят і прысвяткаў з характэрнымі назвамі-хранонімамі (гэтыя адметнасці былі падрабязна прааналізаваны А. Лозкам і Н. Мазурынай [1, с. 23]).

З лінгвістычнага пункту гледжання хранонімы як адзін з разрадаў онімнай лексікі і сэння застаюцца недастаткова вывучанымі. Аднак нельга не адзначыць этналінгвістычную працу С. Талстой, накіраваную на даследаванне традыцыйнага народнага календара Палесся, у тым ліку і каляндарнай тэрміналогіі (назваў свят, значных дат, асобных дзён і перыядаў года) [2]. Аб’ектам навуковага апісання С. Рэмера стала руская хранонімная лексіка, але з выкарыстаннем матэрыялаў палескай (рускай, украінскай і беларускай) хрананіміі, як асобы клас уласных імёнаў, прызначэнне якіх звязана з адлюстраваннем імі асаблівасцей нацыянальнай гісторыі, культуры і побыту народа. Аналізуючы спецыфіку функцыянавання хранонімаў, ён разглядаў іх выкарыстанне ў газетнай перыёдыцы, літаратурных творах, размоўным маўленні і ў фальклоры [3]. Хранонімы як уласныя назвы аб’ектаў духоўнай культуры беларускай літаратуры XIX стагоддзя ў ліку іншых разрадаў прапрыяльнай лексікі вывучала Н. Сянкевіч [4]. У цэлым жа хранонімы (геартонімы) у літаратурнай анамастыцы даследаваны дастаткова фрагментарна, пераважна як частка перыферычнага анамастыкону твораў асобных аўтараў [5; 6].

Як адзначаецца С. Талстой, тэрміналогія народнага календара носіць дыялектны характар і ўтрымлівае ў сабе царкоўныя паводле паходжання хранонімы, адаптаваныя і мадыфікаваныя, часта пад уздзеяннем народнай этымалогіі, і ўласна народныя назвы, якія ў мностве выпадкаў адлюстроўваюць міфарытуальны змест свята ці перыяда [2, с. 10]. Паводле С. Рэмера, хранонімы – гэта асобы разрад онімаў, кожны з якіх называе пэўны, храналагічна акрэслены адрэзак часу, суадносны з гістарычнай падзеяй (падзеямі) або які адлюстроўвае асаблівасці культуры і побыту народа ці чалавецтва ў цэлым, напрыклад *Каляды*, *Пятроўская эпоха*, *Масленіца* [7, с. 301]. Таму хранонімы як назвы народных свят і цікавяць нас у кантэксце нашага даследавання, бо выступаюць у якасці маркёраў-

ідэнтыфікатараў, якія ўказваюць на цэлы пласт экстралінгвістычнай культуры значнай і рэгіянальна адметнай інфармацыі.

Мэта і задачы. Мэтаю нашага даследавання стала апісанне функцый і спецыфікі выкарыстання хранонімаў (як назваў свят народнага календара беларусаў) у прасторы мастацкага тэксту на прыкладзе моватворчасці Міколы Мятліцкага. Дзеля дасягнення пастаўленай мэты запланавана вырашэнне наступных задач: а) ажыццявіць адбор хранонімаў з паэтанімікону М. Мятліцкага; б) прааналізаваць мастацкія кантэксты іх ужывання; в) акрэсліць ролю хранонімаў у адлюстраванні нацыянальна-культурных рэалій Палесся як малой радзімы М. Мятліцкага.

Метады даследавання. Крыніцамі адбору фактычнага матэрыялу паслужылі мастацкія тэксты паэтычных зборнікаў М. Мятліцкага “Чаканне сонца” (1995), “Жыцця глыбінныя віры” (2001), “Цяпло буслінага крыла” (2010), “Мой боль вырастае да зор: чарнобыльскія вершы” (2016). Былі выкарыстаны апісальна-інтэрпрэтацыйны і стылістычны метады вывучэння онімных адзінак у мастацкім тэксце, сабраных шляхам мэтавай выбаркі з паэтычных твораў М. Мятліцкага, здзейснены іх кантэкстуальны аналіз.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне. У паэтаніміконе твораў М. Мятліцкага намі зафіксаваны наступныя хранонімы: *Дзяды, Каляды, Купалле, Куцця, Мікола, Радаўніца, Чысты чацвер, Усе Святыя, Узвіжанне, Яблычны Спас / Спас.*

Кожнаму храноніму адпавядае дэнатат з пэўнымі часавымі межамі, таму ў першую чаргу гэтыя ўласныя імёны з’яўляюцца адзінкамі катэгорыі часу. Напрыклад: *Іх дзеці, што тут нарадзіліся, ходзяць у школу, / Збіраюцца ў маі ісці ў Варацец на Міколу* [8, с. 321]. Так, хранонім *Мікола*, матываваны антрапонімам (агіёнімам) – імем хрысціянскага святога *Мікалая Мірлікійскага*, больш вядомага ў народзе як *Мікалай Цудатворац, Мікалай Угоднік*. У беларускім народным календары *Мікола* адзначаецца двойчы – 22 мая і 19 снежня: “І Мікола зімовы, і Мікола летні як бы адкрывалі кожны свой сезон” [9, с. 324]. Відавочна, што ў прыведзеных радках з верша М. Мятліцкага ідзе размова пра *Міколу летняга*.

Тэмпаральная семантыка хранонімаў дапамагае суаднесці дзеянне з пэўным часам ці падзеямі, спрыяе стварэнню мастацкага вобраза. Параўн.: *У самы час Каляд захлопала прырода, / Вятрыстаю рукой сцірае хмар свінец, / Змяшаліся ў адну чатыры поры года, / Нібыта настае біблейскі той канец* [10, с. 63]. У дадзеным прыкладзе аўтар засяроджвае ўвагу на неадпаведнасці пэўных прыродных з’яў з часам іх працякання, на які ўказвае

хранонім, узмацняючы такім чынам мастацкі вобраз: вядома, што *Каляды* прыпадаюць на самы халодны перыяд года – з 6 па 19 студзеня. Як гавораць у народзе, “Калядкі – добрыя святкі, але мароз пракляты”. Аднак тое надвор’е, якое апісана ў вершы, для гэтай пары нехарактэрна.

У вершы “Ваўкі” хранонім *Куця* (*куця* – рытуальная страва, што гатуецца на *Каляды* → *Куця* – пярэдадзень калядных свят) таксама ўзнаўляе шэраг асацыяцый, звязаных з калядным перыядам: *Самотна нуднага выця / Густую цемрань крояць зыкі. / – Не ў час выюць! / – Бы ўжо Куця! – / Касцоў-начлежнікаў ускрыкі* [8, с. 120]. Пачатак *Каляд* прыпадае на канец шасцітыднёвага *Піліпаўскага посту*, калі, як заўважылі нашы продкі, ваўкі збіраюцца ў зграі і ў лесе становіцца асабліва небяспечна (нагадаем радок з паэмы Янкі Купалы “Курган”: *У піліпаўку воўк нема вые...*).

Выкліканыя хранонімамі тэмпаральныя асацыяцыі, у тым ліку ўскладненыя пэўным мастацкім кантэкстам, які актуалізуе шэраг фонавых ведаў, дапамагаюць канкрэтызаваць часавыя і прасторавыя каардынаты твора: *У той пракляты светам грозны год / На свет з’явіўся ён [пляменнік. – В. С.] у час Купалля, / Калі на рэчкі, жоўтыя ад ёду, / Свае вянкi пускала Беларусь* [11, с. 200]. Прыведзены радкі з верша “Чарнобыльскі ранак”, у якім онімы *Чарнобыль* і *Купалле* выступаюць маркёрамі часу і дапамагаюць чытачу дакладна вызначыць дату нараджэння пляменніка аўтара (і нават скласці меркаванні наконт яго далейшага лёсу), узнаўляючы шэраг агульнавядомых для кожнага беларуса фактаў і адпаведных канатацый (*Чарнобыль* → *аварыя на Чарнобыльскай АЭС* → *1986 год*; *Купалле* → *6–7 ліпеня*), бо чарнобыльская трагедыя была бязлітаснай, асабліва да жыхароў Палесся. Так, з наступных радкоў даведваемся: *Ён вырас пад наглядом медыцыны...* [11, с. 200].

Чарнобыльская тэма стала скразной у творчасці М. Мятліцкага, бо набыла асабістую значымасць: яго родная вёска Бабчын у выніку гэтай экалагічнай катастрофы была адселена ў месцы, не забруджаныя радыяцый, і з 2011 года ўвогуле спыніла сваё існаванне. Паводле ўспамінаў паэта, менавіта на *Узвіжанне* бабчынцы вымушаны былі пакінуць свае сялібы: “*27 верасня 1986 года Бабчын быў выселены. Якраз на святое Узвіжанне, рэлігійнае свята, якое адзначалася ў вёсцы штогод. У апошні раз перад развітаннем бабчынцы вынеслі сталы прама на вуліцу, выпілі горкую чарчыну ростані і выцерлі слёзы*” [12, с. 292]. Аб гэтым жа гаворыцца ў вершы “Год”: “*Нас высыляюць!*” *Неяк шпарка / Якісь чужак ідзе сялом. / У хаце кожнай за сталом / Узвіжання астача-чарка* [8, с. 107]. Сімвалічна,

што згодна з народнымі ўяўленнямі ў гадавым коле гэта свята вылучаецца “як дзень шляху ў вырай птушак і змей (а з імі і душаў продкаў)” [9, с. 516]. Між тым, у хрысціянскай традыцыі *Узвіжанне (Уздвіжанне Крыжа Гасподня)* з’яўляецца адным са значных свят у гонар Крыжа, на якім быў укрыжаваны Ісус Хрыстос, як сімвала выратавання чалавечага роду [9, с. 515].

Па ўсім відаць, што раней у Бабчыне *Узвіжанне* святкавалася даволі маштабна, верагодна, таму што ў гэты час асноўныя клопаты па зборы ўраджаю павінны былі скончыцца і пачынаўся восеньскі мясаед. Параўн.: *Узвіжанне – тыдзень гулянкi!* [8, с. 169]; у аднайменным вершы “*Узвіжанне*” свята персаніфікуецца і паўстае як “у вышыванкі досвета прыбранае”, “светлае, узрушлівае, п’янае” [11, с. 149]. Аднак у аўтарскім светаўспрыманні, змененым трагічнымі падзеямі 1986 года, гэты хранонім набывае канатацыі іншага характару, бо становіцца сімвалам выгнання з роднага дому: *Сягоння зноў Узвіжанне святое, / І сонца – вераснёвай зіхаты. / О, як балесна ведаць мне пра тое, / Што Бабчын мой бязлюдны і пусты, / Што некалі, было, у раз апошні, / На вуліцы павынесішы сталы, / Ён развітаўся воклічна-галосна, / Гасцям аддаўшы смутна чэсць хвалы* [8, с. 397].

Новыя сустрэчы з аднавяскоўцамі ў родным Бабчыне сталі магчымымі толькі на *Радаўніцу*, калі яны прыязджаюць, каб адведаць магілы родзічаў і свае апусцелыя хаты. У аўтабіяграфіі М. Мятліцкі піша: “*Вясной на радаўніцу з’язджаюцца ў вёску былыя яе жыхары – прыбіраюць магілы бацькоў і дзядоў, плачуць над імі не толькі па мёртвых, але і па жывых. Заглядваюць і ў свае хаты, і зноў плачуць у выстылых сценах. Ужо разумеюць – ніколі сюды не вярнуцца. Многія з параскіданых па ўсім свеце аднавяскоўцаў пажадалі, каб іх пахавалі на бабчынскіх могілках. Як не штогод паяўляюцца тут свежыя надмагільныя груды. Дазіметр паказвае на іх радыяцыю ў дзесяткі разоў меншую*” [12, с. 292].

Святкаванне *Радаўніцы* мае глыбокія язычніцкія карані і, як вядома, звязана з культам продкаў. У праваслаўнай традыцыі *Радаўніца* адзначаецца ў аўторак, на дзевяты дзень пасля *Вялікадня*, і прадугледжвае памінанне памерлых, наведванне могілак: *Ёсць добры звычай у жывых, / У даўняй прошласці заведзены: / Пад шум хвоек веснавых / Хадзіць да мёртвых у адведзіны* [11, с. 27]. У паэтычным зборніку М. Мятліцкага “*Цяпло буслінага крыла*” адразу два вершы маюць назву “*Радаўніца*”. Асноўная іх ідэя – захаванне памяці аб сваіх продках, “*памяці сэрца чалавечага*”,

падтрымання духоўнай еднасці і пераемнасці паміж пакаленнямі, каб у жыцця быў працяг: *Ты адпльвала ў вечным чаўне, / Хаду маю мерала небам, / Здаецца, шаптала з Вечнасці мне: / – Плакаць не трэба. / Бачыш, якою густой сцяной / Жыта наўзбоч каласуе* [11, с. 73].

Часткай велікоднай абраднасці таксама з’яўляецца *Чысты чацвер*: “У гэты дзень напярэдадні вялікага свята абавязкова наводзілі чысціню, каб увесь год потым было чыста: прыбіралі ў хаце і на падворку, мылі хлебную дзяжу” [9, с. 561]. Гэты звычай па-мастацку пераасэнсоўвае М. Мятліцкі ў вершы “*Чысты чацвер*”, зноў робячы акцэнт на важнасці захавання вопыту продкаў, усталяваных традыцый, якія паўплывалі на фарміраванне народнага менталітэту: *Ёсць даўняя звычка ў маіх землякоў: / У лазню збірацца у Чысты чацвер, / Дзе венік-хвастач дакранецца бакоў, / Як памяць радзімы – ёй толькі і вер. // <...> Мае землякі! Паляшукі наш лёс / Усіх еднасцю лучыць у Чысты чацвер. // <...> Вы рушыце з лазні ў чатыры бакі, / Уцісніце памяць у клеткі кватэр. / Зямныя багі – вы, мае землякі, – / Прачыстыя духам у Чысты чацвер* [8, с. 332–333].

Дзень Усіх Святых – свята памяці ўсіх ушанаваных хрысціянскай царквою святых. Праваслаўныя вернікі адзначаюць яго ў восьмую нядзелю пасля *Вялікадня*, каталікі – 1 лістапада. Прычым у каталіцкай традыцыі наступны дзень (2 лістапада) прысвечаны ўспаміну аб ўсіх памерлых, што супадае з *Восеньскімі Дзядамі* ў праваслаўных. У вершы М. Мятліцкага “*Дзяды*” якраз гаворыцца аб гэтай традыцыі: *На могілках, дзе жухлая трава, / З журбінай мёртвых сёння памянём. / Сыпучая магільная жарства / Сагрэта чуйнай памяці агнём* [13, с. 162]. У змадэляванай паэтам карціне свету сваіх землякоў-палешукоў феномен ушанавання памяці ўвогуле мае асобае аксіялагічнае значэнне як падмурак для захавання духоўнасці. Праз апісанне ўсталяваных рэгіянальна адметных урачыстасцей і абрадаў ён дэманструе народную светапоглядную канцэпцыю, якая базіруецца на гуманізме высокай ступені. Параўн.: *Усе Святыя! – кажга горкі скон: / І той, хто рук зацягла тужыў жылы / І лёг пад покрыў стылае магілы / У старасці і хто у юні дзён / Сышоў сюды – павечна малады – / У раі пасвіць божыя авечкі. // <...> І, вершачы прысуд свой, скрушны лёс / Жывым суцешна кажга: / – **Усе Святыя!*** [10, с. 275–276].

Спас, або *Яблычны Спас*, – старажытнае народнае свята земляробчага календара, звязанае з выспяваннем ураджаю (19 жніўня). У хрысціянскай традыцыі яно суадносіцца з *Праабражэннем Гасподнім*. З *Яблычным Спасам* звязана нямала народных павер’яў, адно з якіх апісаў і М. Мятліцкі: *Бабуля*

ніколі не ела яблык да **Спаса**, / Ушчувала і мяне, неслуха, / Калі ўрываўся ў хату / З поўнай пазухай Антосевых жытнікаў: / – Там, у Царстве Нябесным, / Бог абдзелиць яблыкамі / Тваю сястрычку... [8, с. 184]. І бабчынцы строга прытрымліваліся гэтага павер'я, з павагай ставячыся да сваіх памерлых родзічаў: *Каторы ўжо год / Сустракае душыная вуліца / **Спас** згоднай пакорай – / Ні яблыка не абарвана* [8, с. 185].

У народнай вусна-паэтычнай творчасці **Спас** нярэдка персаніфікуецца, падаецца антрапаморфна, бо лічыцца “надзейным апекуном і памочнікам селяніна ва ўсіх яго справах гэтай пары” [9, с. 486]. Падобнае чалавечае аблічча **Спас** набывае і ў вершах М. Мятліцкага: *Стары **Спас** / Жмурьць задаволена / Жоўтыя вочы...* [8, с. 185].

Вывады. Такім чынам, аналіз хранонімаў, адабраных з паэтычных тэкстаў М. Мятліцкага, дазваляе скласці дастаткова дакладнае меркаванне аб народных традыцыях яго малой радзімы, у якіх цесна перапляліся язычніцкія і хрысціянскія светапоглядныя ўяўленні, аксіялагічнай парадыгме, што грунтуецца на прынцыпах шанавання вопыту папярэдніх пакаленняў, пераемнасці і агульнага гуманізму.

У кантэксце мастацкага твора хранонімы, дзякуючы сваёй семантыцы і магчымасці ўзнаўляць у свядомасці рэцыпіента цэлы пласт фонавых ведаў, не толькі задзейнічаны ў стварэнні хранатопа, але выконваюць вобразастваральную функцыю, выступаюць адметным сродкам адлюстравання рэгіянальнасці, нацыянальна-культурных асаблівасцей народнага быцця.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў па дагаворы № Г24М-047 ад 02.05.2024.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Лозка, А. Ю. Беларуская фалькларыстыка: каляндар і каляндарна-абрадавая паэзія : вучэб.-метад. дапам. / А. Ю. Лозка, Н. Г. Мазурына. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн. : БДПУ, 2015. – 124 с.
2. Толстая, С. М. Полесский народный календарь / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2005. – 600 с.
3. Реммер, С. А. Хронимы как особый разряд собственных имён : афтореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Реммер Сергей Андреевич ; Днепропетровск. нац. ун-т. – Днепропетровск, 2005. – 18 с.
4. Сянкевіч, Н. Уласныя назвы аб'ектаў духоўнай культуры ў беларускай літаратуры XIX ст. / Н. Сянкевіч // Этналінгвістыка і традыцыйная культура: дыяхранічны і сінхранічны аспекты міжмоўнага ўзаемадзення : зб.

наук. арт. / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа ; пад рэд. Т. М. Аліферчык, Г. В. Алексеевіч. – Мн. : Бел. навука, 2024. – С. 222–229.

5. Бут-Гусаім, С. Ф. Жанраўтваральная роля паэтонімаў у мастацкіх творах берасцейскіх пісьменнікаў / С. Ф. Бут-Гусаім ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2020. – 145 с.

6. Шур, В. В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце : манагр. / В. В. Шур ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА “Мазыр. дзярж. пед. ун-т імя І. П. Шамякіна”. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2010. – 206 с.

7. Реммер, С. А. Национально-культурный компонент хрононимов в русском языке / С. А. Реммер // Гуманитарный вестник Донецкого государственного педагогического университета им. В. Шаталова. – 2017. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 301–306.

8. Мятліцкі, М. Мой боль вырастае да зор : чарнобыльскія вершы / М. Мятліцкі. – Мн. : Бел. навука, 2016. – 429 с.

9. Беларуская міфалогія : Энцыклапед. слоўн. / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч [і інш.]. – Мн. : Беларусь, 2004. – 592 с.

10. Мятліцкі, М. Жыцця глыбінныя віры : Вершы і балады / М. Мятліцкі. – Мн. : Маст. літ., 2001. – 383 с.

11. Мятліцкі, М. Цяпло буслінага крыла : палескія вершы / М. Мятліцкі. – Мн. : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 208 с.

12. 3 росных сцяжын : аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі / уклад. М. Мінзер. – Мн. : Літаратура і Мастацтва, 2009. – 464 с.

13. Мятліцкі, М. Чаканне сонца : Вершы / М. Мятліцкі. – Мн. : Маст. літ., 1994. – 222 с.

Паступіў у рэдакцыю 14.11.2025